

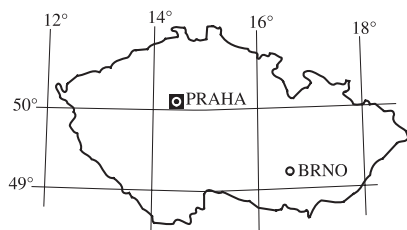
HYDROGEOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA AREÁLU BŘEVNOVSKÉHO KLÁŠTERA V PRAZE

Hydrogeology of the Břevnov Monastery surroundings, Prague

JAN ČURDA

Česká geologická služba, Klárov 131/3, 118 21 Praha 1

(12-24 Praha)

Key words: Engineering-hydrogeology, aquifers, aquicludes, drainage galleries

Abstract: The unique architectural complex of the more than thousand years old Benedictine Břevnov Monastery, designated as UNESCO World Heritage Site, is located in very special hydrogeological conditions. Adverse terrain of the building site of this monastery is determined by its position on the edge of the Cenomanian aquifer, which was exploited since 10th century for water supplying of the Břevnov Monastery and adjoining areas.

Oslavy stoletého povýšení starobylé obce Břevnov (jejíž hydrogeologické charakteristice je věnován samostatný článek v tomto sborníku) na město představují vhodnou příležitost k bližšímu seznámení s hydrogeologickými poměry nejvýznamnější břevnovské památky – Benediktinského arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty (tzv. Břevnovského kláštera), jejíž lokalizace je v mnoha hagiografických podkladech úzce spojována právě se specifickými hydrogeologickými poměry panujícími v Břevnově.

K vrstevnímu prameni Vojtěška, vyvěrajícímu jako zdrojnice potoka Brusnice z průlinovo-puklinového kolektoru Ab pískovců korycanských vrstev (dno na kótě 322,27 m n. m., přetok v úrovni 324,22 m n. m.), se vážou legendy o založení dnešního Benediktinského arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty (např. HOLUB 1893, 1894; BATEK 1898; KOVAŘÍK 1998 aj.). Podzemní voda z pramene Vojtěška a z dalších pramenních vývěrů při bázi perucko-korycanského souvrství dnes opět stéká podzemím kláštera do dvou přilehlých klášterních rybníků a z nich vytéká v podobě potoka Brusnice. Místní obyvatelé byli přesvědčeni, že voda Brusnice působí blahodárně na lidský zrak, což se ještě o mnoho století později projevilo též při výběru staveniště budovy tzv. Klarova ústavu slepců. To bylo vybráno na dnešním Klárově zčásti také proto, že se věřilo, že voda z potoka Brusnice (v roce 1836 ještě nebyl tok Brusnice sveden do podzemí a tekl v místech dnešního Klárova v přirozeném korytě) je léčivá. Léčivé účinky bývaly připisovány také bahně z potoka Brusnice, které se vybíralo a používalo k zábalům proti revmatismu. Jako lék byla užívána i sůl z potoka, vykrystalovaná na výchozech

paleozoických břidlic (snad mohlo jít o uhličitán sodný). PÍŠA (1986) dává dokonce do souvislosti údajné léčivé účinky podzemní vody z pramene Vojtěška s kultovními potřebami prvních benediktinských mnichů příšedších do Břevnova z kláštera v římském Aventinu, jejichž projevem mohla být výstavba ochozové krypty pod dnešním konventním kostelem. Svě úvahy odvíjí od toho, že většina obyvatel panství pražského knížete byla na sklonku 10. století ještě plně pod vlivem staroslovanských pohanských zvyků, ze kterých se odvodila v době baroka pověst o zázračné studánce Vojtěšce stejně jako v lidu zakořeněná víra v zázračnou léčivou moc její vody. Jako důkaz mu slouží nález dvouramenného kanálku, vybudovaného na podélné ose ochozové krypty. Na vnitřních stěnách kanálku byly údajně zjištěny zřetelné vrstvy usazenin, vysrážené z vody protékající kanálkem. Kanálek, krytý zřejmě kamennými deskami, by mohl podle PÍŠI (1986) svým umístěním naznačovat právě spojitost s rituálním používáním podzemní vody vyvěrající z pramene Vojtěška nejen v předkřesťanských kultech. I když ani novější archeologický průzkum (DRAGOUN – MERHAUTOVÁ – SOMMER 1993) nedokázal odhalit návaznost zmíněného kanálku na vnější systém drenáže podzemní vody, jeví se z hydrogeologického hlediska jako pravděpodobnější, že tento kanálek souvisel s komplikovanými základovými podmínkami klášterního areálu v pramenní kotlině potoka Brusnice, jak by o tom svědčil úsek podobného kanálku odkrytý v j. sklepní chodbě prelatury.

Nad pramenem Vojtěška se na oktagonálním půdorysném základu z tvrdého železitého pískovce tyčí osmidílná klenba, jejíž žebra sbíhající se v hladkém vrcholovém svorníku mají typický klínový a vyžlabený profil uprostřed okosení. Její původ kladou BLAŽÍČEK, POCHÉ a ČERŮVSKÝ (1944) stejně jako např. SCHILLER (1895) nebo BIRNBAUMOVÁ a PAVLÍKOVÁ (1966) do období působení opata Pavla Bavora, rytíře z Nečtin (1290 až 1332). HEJDOVÁ, PREISS a UŘEŠOVÁ (1993) však upozorňují na rozpor mezi touto skutečností a precizními plány z roku 1749 připisovanými Kiliánu Ignáci Dientzenhoferovi, které namísto osmidílné klenby na oktagonálním půdorysu zobrazují klenbu hvězdovitou šestidílnou na hexagonálním půdorysu. Na základě rozboru vzorku horniny z rozvaleného středového sloupu románské krypty (proveden Ing. Ladislavem Řepkou, CSc., v roce 1967) lze konstatovat, že kámen použitý na stavbu oktagonu Vojtěšky pochází z Břevnova blízkých, dnes zasypaných lomů, v nichž se těžily kvádrové cenomanské pískovce pásma Ib v bazálních, faciálně proměnných polohách. Našedlý tón povrchových partií způsobuje navětrání. Vzhledem k omezené mocnosti těžené polohy těchto pískovců lze usuzovat, že oktagon Vojtěšky pochází spíše z doby výstavby románské krypty než

až z doby výstavby klenby nad ní (PIŠA 1986). Nad pramenem byl snad za opata Tomáše Sartoria (1663–1700), možná již za převora Zdislava Ladislava Berky z Dubé, vystavěn pavilon, který v letech 1722–1725 přestavěl (především přístavbou bočních přízemních křídel) Kilián Ignác Dientzenhofer do podoby dnešního barokního opatského letohrádku Vojtěška, který nese všechny rysy typického „Iusthausu“. V přízemí j. křídla letohrádku byla umístěna klášterní lázeň, jak dokládají reliкty základů dřevěných van a odpadních kanálek. V dubnu 1750, zřejmě již pod vedením Dientzenhoferova nástupce Anselma Luraga, byla střecha pavilonu snesena, do pravého spojovacího krčku bylo vestavěno nové schodiště a boční křídla byla zvýšena o patro. Původní dřevěná sochařská výzdoba letohrádku z let 1749–1750 od dvorního sochaře Josefa Kleina zpodobňovala setkání sv. Vojtěcha s knížetem Boleslavem II. (teatrální rokokově pojatou skupinu reprezentovala ná-zorně gestikulující dvojice světce v cestovním obleku se širokým kloboukem a panovníka, doprovázeného pážetem s již rozvinutým plánem Břevnova, doplněná mladistvým mnichem za sv. Vojtěchem, pijícím jelenem a vegetací v pozadí). Podle STEHLÍKOVÉ (1993) byla vandaly v srpnu roku 1967 zničena, naproti tomu PREISS a VILÍMKOVÁ (1989) uvádějí, že sousoší bylo zničeno již při stavbě bývalé ulice Pionýrů „různými nezodpovědnými živly při této akci zaměstnanými“. V roce 1854 přikročil opat Jan Nepomuk Rotter k restaurování Vojtěšky, přičemž byla stará kovová tabulka s nápisem nahrazena novou, neboť opat usoudil, že znění nápisu neodpovídá historické skutečnosti. Podle starého nápisu byl Břevnovský klášter založený sv. Vojtěchem někdy po roce 980, potvrzený pak roku 993 a nadaný při té příležitosti statky knížete Boleslava II. Tento starý nápis, datovaný chronogramem 1750, pocházel z doby druhé úpravy Vojtěšky prováděné za opata Benno Löbla. Opat Rotter byl toho mínění, že rok 980 nelze doložit (kronikář Václav Hájek z Libočan však příchod benediktinů do Čech klade již do roku 981; PIŠA 1986), a složil proto nápis nový, hlásající zbudování kláštera roku 993 (PREISS – VILÍMKOVÁ 1989). Názvu pramene Vojtěška se prvně užívá k roku 1443 (BIRNBAUMOVÁ – PAVLÍKOVÁ 1966), údajně podle jména vinice nad pramenem, jejíž majitel Pavel Hus ji postoupil v roce 1445 benediktinskému klášteru.

Studánky a studniční kaple spjaté se jménem sv. Vojtěcha je (či případně bylo) možno nalézt i v Milavci na Domažlicku (Vojtěška), v Poleni u Klatov, v Boru u Teplic, ve Lštění na Prachaticku (Dobrá voda), ve Všerubech (tzv. Hadovka) a v Kasejovicích u Plzně, v Kounově u Rakovníka, v Bylanech u Kutné Hory (Svatovojtěšská studna), v Havlíčkově Brodě (Svatovojtěšská studánka u hřbitova), ve zničené obci Svatý Vojtěch u Teplé (Vojtěchbrunnen), ve Vrčeni u Nepomuku, ve Voticích u Benešova (Svatovojtěšský pramen na vrchu Větrov) a u Přerova nad Labem (Vojtěšský pramen; SKRUŽNÝ 1994, KOVAŘÍK 1998).

Benediktini stavěli pravidelně své kláštery na výšinách (VLČEK – SOMMER – FOLTÝN 2002) a ani Břevnovský klášter není výjimkou, i když dnešní konfigurace terénu tomu nenásvědčuje. Dnes se sestupuje ke klášteru od J z Patočkovy ulice, niveleta jejíž předchůdkyně – tzv. Lipské cesty – za-

čala být zvyšována již v 17. století po výstavbě nové barokní Strahovské brány. Stará Strahovská brána v karolinských hradbách ležela níže a komunikace, která z ní vycházela, směřovala k JZ dnem údolí Brusnice. Pokud vezmeme v potaz stoupání této původní tzv. Dolní cesty, jejíž osu přibližně kopíruje dnešní Radimova ulice, pak byl Břevnovský klášter skutečně postaven na místě značně vyvýšeném – a to i ve srovnání s Pražským hradem. Nejen v dálkovém pohledu, nýbrž i z blízkosti se situování klášterních budov dispozičně jevílo také jako na návrší, což ještě umocňoval původní hlavní vstup do klášterního komplexu umístěný na jeho v. straně. Teprve v průběhu barokní přestavby kláštera byl hlavní vstup přenesen Kryštofem Dientzenhoferem na stranu j. a terén kolem kláštera byl vyrovnán terasami, jejichž horizontála tak snížila optický dojem pohledu na klášter.

Byl velkou předností lokace klášterního pozemku byl pramen potoka Brusnice a místo chráněné před silnými sz. větry, dlužno konstatovat, že Břevnovský klášter byl ze stavebního hlediska založen v krajně nepříznivých hydrogeologických podmínkách, v ploché, silně podmáčené pramení kotlině potoka Brusnice, dotované podzemní vodou z celé řady vrstevních pramenitých vývěřů při bázi pískovců korycanských vrstev, z nichž nejvýznamnějším je pramen Vojtěška, doprovázený „pramenem ve svahu proti klášteru, pramenem proti vstupnímu průčelí kostela a pramenem nad domkem zahradníkovým“ (HEJDOVÁ – PREISS – UREŠOVÁ 1993). PIŠA (1968) charakterizuje základovou půdu jako „vodou prosycenou mazlavou žlutou naplaveninu, jílovito-písčitou, s opukovými peckami a zrny, jejíž poměrně nízká únosnost je zvyšována právě stálým prosycením vodou“ (obdobně i PIŠA 1969). I navzdory těmto nepříznivým geotechnickým charakteristikám byl klášter lokalizován ve strategicky výhodné poloze na okraji nízké výplavové plošiny na počátku mělkého protáhlého údolí potoka Brusnice. Stojí nad niveletou potoka vyvýšen pouze nepatrně, ale z pohledu ustálené hladiny podzemní vody přesto dostatečně – ale zase nikoliv natolik, aby ji nemohla bohatě využívat jak klášterní studna, tak i barokní stavitelé, kteří jí otevřeli cestu přímo v klášterních sklepeních a pod klášterním areálem založili dva rybníky. Plošina u pramene Brusnice ležela s. od hlavní cesty ze Z do Prahy k přechodům přes Vltavu. Od S chránila městiště kláštera skalní stěna, za jejíž hranou se rozkládala náhorní planina dnešního petřinského sídliště. Silné větry vanoucí na počátku údolí byly využity pro výstavbu klášterního větrného mlýna s pilou sz. od konventu. Od Z i J chránilo klášterní objekty bělohorské návrší, které těsně u pramene Brusnice uzavírá krátké údolí nad Vojtěškou. Tato lokace kláštera byla typická pro benediktiny, kteří velmi často osazovali dosud nekultivované a po stránce zakládání staveb velmi obtížné, často zamokřené a podmáčené lokality (např. Rajhrad u Brna), a proto získali velké praktické zkušenosti s potřebnými technickými opatřeními (zakládání na dřevěných pilotách, jímání pramenů, drenáže pozemků apod.). Nejstarší dochované základy kláštera byly proto založeny na dubových pilotách, jejichž průměr ukazuje na charakter okolního lesa jako na výmladkovou pařezinu. Barokní stavitelé klášterního areálu počínaje Pavlem Ignácem Baye-

rem se snažili tento nepříznivý fakt obejít – okolní mokřinu zavázeli mocnou navázkou dvorů a přilehlých zahrad, svedli Brusnici do podzemního kolektoru probíhajícího podzákladím kláštera, podchytili prameny a prováděli důslednou drenáž celého klášterního areálu kombinovanou s rozvodem vody pro užitkové a hygienické účely a s permanentním větráním a vysoušením základů stavby (PAVLÍK 1997). Zbytkovou vodou pak napájeli rybníky pod klášteřem a celkovým vodním režimem zajišťovali únosné vlhkostní poměry stavby. V areálu kláštera do dnešní doby vyvěrá podzemní voda v několika pramenech, z nichž se vydatností anomální jeví Vojtěška (po rekonstrukci kanalizace s průměrnou vydatností kolem $1 \text{ l} \cdot \text{s}^{-1}$), studna v rajském dvoře (s průměrnou vydatností kolem $0,5 \text{ l} \cdot \text{s}^{-1}$) a studna pod opěrnou zdí před bazilikou sv. Markéty (s průměrnou vydatností $0,65 \text{ l} \cdot \text{s}^{-1}$). Celková vydatnost všech vývěřů v pramenní kotlině Brusnice i v suchých letech dosahuje 3 až $4 \text{ l} \cdot \text{s}^{-1}$. Část vývěřů vystupuje z rozhraní korycanských a peruckých vrstev přímo do svahových sutí nebo do údolní nivy Brusnice, kde na nepravidelných plochách jílových splachů vytváří lokální zvodně, které napájejí severnější z rybníků (pramen Zářezy; VEGER 1993), který nemá povrchový přítok, případně se volně rozlévají do údolní nivy (pramen Pionýr nebo pramen U Markéty; VEGER 1993). Úroveň hladiny podzemní vody se směrem k Z i k S zvedá. Na Z leží pod ohlubi Vojtěšky ve výši 325,6 m n. m, v podzákladí kláštera se vývěry objevují cca 20 až 90 cm pod podlahou sklepů.

V celém areálu kláštera byly povrchové i podzemní vody odváděny sítí kanálů a štol o celkové délce kolem 1 km, rozdělených do pěti hlavních, na sobě nezávislých větví. Všechny drenážní systémy byly uzpůsobeny k odvádění jak podzemní vody z podchycených pramenů, tak dešťové vody z průsaků i dešťových lapačů za současného poskytování vody hospodářským částem kláštera včetně kanalizování jeho splaškových vod. Konečnými recipienty celého systému byly rybníky pod klášteřem. Štola 1 (profil $110 \times 130 \text{ cm}$ při délce 184 m) probíhá pod úpatím zahradních teras s. od kláštera při patě střešovického návrší a představuje opuštěný zatrubněný tok Brusnice z doby barokních úprav okolí kláštera. Brusnice do štoly vtékala u zahradníková domku a vytékala portálem v s. koutě opěrné zdi nad ulicí Markétskou. Štola 2 (proměnlivého profilu od 30×30 do $65 \times 140 \text{ cm}$) probíhá pod z. a sz. traktem konventu a představuje rozvětvený drenážní systém odvádějící vody podél z. a sz. části kláštera. Pod sklepením kláštera se do ní napojuje štola 3 o profilu $35 \times 50 \text{ cm}$, která představuje v délce 80 m drenážní systém středního traktu konventu budovy a přilehlé baziliky sv. Markéty. Ve sklepech pod sakristií drénuje přetok ze studny v rajském dvoře a těsně před soutokem se štolou 2 do ní zaústuje kamenný skluz dešťového svodu z prostředního dvora konventu. Štola 4 s profilem $80 \times 140 \text{ cm}$ plní funkci j. odvodňovacího kolektoru odvádějícího přetok ze studny pod z. zahradní opěrnou zdí původně do podzemní nádrže vedle tzv. Sartoriova konventu (dnešní hotel Adalbert). Vzhledem k dokonalé stavební zachovalosti štoly 4 slouží tato štola s délkou 117 m jako kolektor, kterým jsou vedeny novodobé rozvozy tlakové vody. Štola 5 bývá nazývána „vodovodní što-

lou“ a byla nalezena až při speleologickém průzkumu kláštera (ŘEHÁK – CÍLEK – HROMAS 1993). Probíhá pod zahradou za letním refektářem a profilem $70 \times 110 \text{ cm}$ spojuje v délce 149 m pramen Vojtěška s klášteřem. Jde v podstatě o důmyslný gravitační vodovod, odvádějící keramickým potrubím o jmenovité světlosti 50 mm přetok z pramenní jímky Vojtěšky do suterénu kláštera, kde je umístěna sběrná nádrž. Všechny štolky byly na základě výsledků průzkumu (ŘEHÁK – CÍLEK – HROMAS 1993) rekonstruovány a byla tak obnovena jejich původní funkce. Vzhledem k prokázané kontaminaci podzemních vod městskou kanalizací bylo též provedeno nové vyvločkování kanalizace dvakrát přetínající štolu 5. Z návštěvnického hlediska je nejvděčnějším počínem rekonstrukce vodovodní štoly, kterou bylo opět možno použít k napájení lavatoria, byť byla nově vybudována rozdělovací hradítková šachtice, takže odtok z Vojtěšky lze směřovat buď do lavatoria, nebo do kanalizace.

Lavatorium bylo rovněž nedílnou součástí románského uspořádání Břevnovského kláštera, jak ukazuje archeologická rekonstrukce jeho tehdejší podoby (DRAGON – SOMMER – PREISS – STEHLÍKOVÁ 1993). V místech dnešního rajského dvora byly totiž odkryty pozůstatky klášterní kvadratury a podstatná část kruhového lavatoria. Archeologické nálezy z lavatoria, které jako jediné místo obsahovalo kolekci střepů středověké keramiky, ukazují na to, že v době po první polovině 13. století byla ve studničním stavení dodatečně vyzděna obdélná nádrž na jímání vody, v jejímž zdivu se jako stavební prvky uplatňují také cihly. Kruhové románské lavatorium nahradilo pravděpodobně za působení opata Pavla Bavora II., rytíře z Nečtin, pětiboké gotické lavatorium s hrotitými opěráky. Stejný stavebník zřejmě vztyčil nad pramenem Vojtěška šestibokou konstrukci završenou klenbou s klínovými žebry.

Jihovýchodně od kláštera byl v linii prvního nádvoří vybudován klášterní pivovar, s jehož stavbou bylo započato v roce 1719, když v listopadu až prosinci toho roku byla kopána pivovarská studna (SKRIVÁNEK 2006). Vzhledem k výškové pozici komplexu pivovarských budov lze předpokládat, že studna byla již situována pod výchozy perucko-korycanského souvrství a pravděpodobně svým dnem dosáhla podložního izolátoru ordovických břidlic. Spíše tak měla charakter akumulární jímky, která koncentrovala přítoky podzemní vody z báze průlinovo-puklinového kolektoru A.

Provedený rozbor archivních materiálů ukazuje, že navzdory založení Břevnovského kláštera v krajně nepříznivých geotechnických podmínkách pramenní kotliny potoka Brusnice se dokázali hlavně jeho barokní stavitelé otec Kryštof a syn Kilián Ignác Dientzenhoferové vypořádat se všemi nástrahami základových poměrů a využít k provozu kláštera nejen památného pramene Vojtěška, ale i dalších vývěřů z báze průlinovo-puklinového kolektoru pískovců perucko-korycanského souvrství. Důmyslný systém jímacích objektů a odvodnění podzákladí kláštera plnil svoji funkci dokonale po několik století, než byl zdevastován v druhé polovině 20. století. Až komplexní oprava areálu kláštera u příležitosti oslav jeho milénia v roce 1993 opět obnovila provozně důležitou úlohu tohoto systému, který

udržuje vlhkostní poměry budov Břevnovského kláštera na přijatelné úrovni i v době, kdy starobylá obec Břevnov slaví sté výročí povýšení na město.

Poděkování patří PhDr. Jiřině Dejmkové z Národního památkového ústavu v Praze za spolupráci při shromažďování literárních podkladů.

Literatura

- BATEK, E. (1898): Břevnov pod Hvězdou. Vypravuje Emanuel Batěk, řídící učitel (kresby M. Aleš). – Nákladem vlastním. Tiskem J. Otty. Praha.
- BIRNBAUMOVÁ, A. – PAVLÍKOVÁ, L. (1966): Rekonstrukce zahrady kláštera Břevnovského. – Památk. Péče, 26, 10, 307–316. Praha.
- BLAŽÍČEK, O. J. – ČEROVSKÝ, J. – POCHE, E. (1944): Klášter v Břevnově. – Nakladatel Václav Poláček. Praha.
- DRAGOUN, Z. – MERHAUTOVÁ, A. – SOMMER, P. (1993): Stavební podoba břevnovského kláštera ve středověku. In: I. HLAVÁČEK – M. BLÁHOVÁ (red.): Milénium Břevnovského kláštera (993–1993). Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách, 67–137. – Univ. Karl. Karolinum. Praha.
- DRAGOUN, Z. – SOMMER, P. – PREISS, P. – STEHLÍKOVÁ, D. (1993): Středověká podoba břevnovského kláštera. In: D. HEJDOVÁ – P. PREISS – L. UREŠOVÁ (red.): Tisíc let benediktinského kláštera v Břevnově, 27–40. – Benediktinské opatství sv. Markéty v Praze-Břevnově u příležitosti konání výstavy „Tisíc let benediktinského kláštera v Břevnově“ jako příležitostný tisk. Praha.
- HEJDOVÁ, D. – PREISS, P. – UREŠOVÁ, L. red. (1993): Tisíc let benediktinského kláštera v Břevnově. – Benediktinské opatství sv. Markéty v Praze-Břevnově u příležitosti konání výstavy „Tisíc let benediktinského kláštera v Břevnově“ jako příležitostný tisk. Praha.
- HOLUB, J. B. (1893): Odkryté poklady. Paměti děje- a místopisné vikariátního obvodu Libockého v okresu Smíchovském. – Nákladem vlastním. Tiskem Rohlíčka a Sieversa. Praha.
- HOLUB, J. B. (1894): Opatství sv. Markéty v Břevnově. – Čas. Společ. Přátel Starožitností čes. v Praze, 2, 3, 80–87. Praha.
- KOVAŘÍK, P. (1998): Studánky a prameny Čech, Moravy a Slezska. – Nakl. Lidové noviny. Praha.
- PAVLÍK, M. (1997): Rekonstrukce břevnovského kláštera. – Zpr. památk. Péče, 57, 9–10, 244–245. Praha.
- PÍŠA, V. (1968): Předrománský Břevnov. Předběžná zpráva o výzkumu první benediktinské krypty v Čechách. – Umění, 16, 6, 604–614. Praha.
- PÍŠA, V. (1969): Praha 6 – Břevnov. Benediktinský kostel a klášter, čp. 1. – Bull. záchran. Odd. Archeol. Úst. Čs. Akad. Věd, 6/1968, 120–121. Praha.
- PÍŠA, V. (1986): Raně středověký Břevnov – odraz vztahů Čech k Itálii. In: Itálie, Čechy a střední Evropa. Referáty z konference pořádané ve dnech 6.–8.12.1983, 45–87. – Katedra dějin umění a estetiky Filozof. fak. Univ. Karl. Praha.
- PREISS, P. – VILÍMKOVÁ, M. (1989): Ve znamení břevna a růží. – Nakl. Vyšehrad. Praha.
- ŘEHÁK, J. – CÍLEK, V. – HROMAS, J. (1993): Břevnovský klášter – historický odvodňovací systém, jeho průzkum a rekonstrukce. – Zpr. památk. Péče, 53, 5/1993 „K dějinám a obnově břevnovského kláštera“, 207–210. Praha.
- SCHILLER, A. (1895): Schillerovy vycházky po Praze a okolí. Řada IV. Opatství Břevnovské. – Nákladem spisovatele. Tiskem Jindř. Mercyho v Praze – Král. Vinohrady. Praha.
- SKRUŽNÝ, L. (1994): Zdroje vody – místa pohanských a křesťanských kultů – zdroje pitné a užitkové vody, jejich úprava, rozvod a možné zdroje ikonografického materiálu. Sbor. příspěvků přednesených na XXVI. konferenci k problematice archeologie středověku s hlavním zaměřením na nové výsledky výzkumu středověkých měst, Čelákovice 12.–16. září 1994. – Archæol. histor. 20/95, 631–644. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně. Městské muzeum v Čelákovících. Čelákovice.
- SKŘIVÁNEK, A. (2006): Hospodářské zázemí Břevnovského kláštera. – In M. TRYML (ed.): Kniha o Břevnově, 101–107. – Městská část Praha 6. Praha.
- STEHLÍKOVÁ, D. (1993): Břevnovský klášter – průvodce výstavou, kostelem a kryptou. Vydáno k výstavě „Tisíc let benediktinského kláštera v Břevnově“ uspořádané Arciopatstvím benediktinů u sv. Markéty v Praze 6 – Břevnově ve dnech 16.4.–10.10.1993. – Nakl. Unicornis. Praha.
- VEGER, J. (1993): Prameny a vodovodní štoly na území Prahy. – Výzkum pro praxi, 23, 1–102. Výzk. Úst. vodohospod. T. G. Masaryka. Praha.
- VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D. (2002): Encyklopedie českých klášterů. – Nakl. LIBRI. Praha.